

Pierewaaien, of het dogma in de etymologie¹

F. de Tollenaere

die besten etymologien sollen baar und klingend in landesmünze gezahlt werden, und alle exotischen scheinen etwas vom papiergeld an sich zu haben, das sich aller dings leichter versendet, Jacob Grimm. Vorrede v, 2. november 1847, in Ernest Schulze, *Gothisches Glossar*.

There exists in linguistic literature an abundance of hypothetical results or products, Yakov Malkiel

Voor Dick Wortel

1. De etymologische woordenboeken

Het etymologisch woordenboek (1884-1892) van de Bonner hoogleraar Johannes Franck heeft het artikel:

Pierewaaien ww. Eerst in 't Nnl.; oostfr. *pireweien* 'straatslijpen, nachtbraken'.
Afleiding onbekend.

Hieruit is dat trefwoord in J. Vercoullie's *Beknopt etymologisch Woordenboek* van 1890 en 1898 terechtgekomen. In Paul und Braunes *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 16, 563 (1892) schrijft Uhlenbeck onder het kopje

Pierewaaien

Nl. *pierewaaien* 'ein wildes leben führen' ist wahrscheinlich von seeleuten aus Archangel nach Holland gebracht: es ist nämlich wohl entlehnt aus rus. *pirúju, pirovát* 'ein gastmahl halten (von *pir* 'gastmahl', zur indg. wz. *pi* 'trinken'), mit volksetymologischer anlehnung an *waaien*.

In de 'tweede druk' van Francks woordenboek (1912) door dr. N. van Wijk, zo heet dat, naar het initiatief van de uitgever Martinus Nijhoff immers officieel, sluit de bewerker zich aan bij wat Uhlenbeck tien jaar tevoren heeft geschreven. Wie weet, misschien heeft hij het al in 1898 gehoord, toen hij als student in de Nederlandse letteren aan de Amsterdamse universiteit Uhlenbeck als leermeester kreeg.²

Pierewaaien ww., sedert de 17. eeuw. Uit russ. *pirowát* 'een fuif houden, fuiven'.
Wsch. 't eerst door zeevolk overgenomen.

2. De etymologie van *pierewaaien* in het WNT

Tien jaar later behandelt G.J. Boekenoogen in het eerste stuk van het twaalfde deel van het WNT afl. 12 (1922) hetzelfde woord. Zijn oudste citaat is afkomstig uit het eerste deel van de werken van W.G. van Focquenbroch, 2de druk (1723) p. 280 en komt uit de 'Harderszangen van Virgilius', bij het WNT geda-teerd op 1666. De plaats is afkomstig uit 'Silenus. Sesde Harderszang'.³

De Pretides, in oude tyen,
't Is waar die waren meê wel mal,
Wanneer zy liepen piereweyen,
En schreeuwden over berg, en dal;⁴

Boekenoogen definieert *pierewaaien* als 'op straat heen en weer lopen om zich te vermaken'. Voor Amsterdamse jongens betekende het, blijkens Winschootens woordenboek (1681), hetzelfde als 'stutten lopen, schaabullen, piereweien, ens.' waarschijnlijk dus onder meer ook 'de school verzuimen'. Dat stemt tenminste overeen met de omschrijvingen in het woordenboek van Sewel (1727): '*Piereweyen*, To Play the truant, To go idly up and down'. In de editie van 1691 verklaart Sewel 'to Play the truant' met de synoniemen 'Stutten lopen, zyn tyd verleuteren'.

Boekenoogen schrijft: 'Een sedert de 17de E. in de zeemanstaal en vandaar ook in de volkstaal voorkomend woord in den zin van: 'doelloos op straat heen en weer lopen en bij uitbreiding ook: zwieren, uitgaan, rinkelrooien'.

Dat *pierewaaien* sedert de zeventiende eeuw in de Nederlandse zeemanstaal zou voorkomen, blijkt niet uit de gegevens in het WNT, noch uit de *Seeman* van Winschooten, waarin *pierewaaien* niet eens als apart lemma voorkomt. Boekenoogen zeilt hier ten onrechte op het kompas van Uhlenbeck en Van Wijk. Zijn opgave dat in Paul und Braunes *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 19, 313 eveneens een etymologische mededeling van Uhlenbeck over *pierewaaien* te vinden is, klopt niet helemaal.⁵

Ten onrechte zei ik, immers het materiaal dat Boekenoogen in het WNT etaleert, spreekt de stelling van Uhlenbeck radicaal tegen. Er is immers geen enkele semantische overeenstemming of overgang te vinden tussen de betekenis van het Russische woord en die van het Nederlandse. En dat Russisch *pirowát*' door Hollandse zeelui uit Archangel zou zijn geïmporteerd, en tot *pierewaaien* zou zijn geworden, is meer dan onwaarschijnlijk. Uhlenbecks etymologie is duidelijk niets anders geweest dan een inval.

Wie nu de uiteenzetting van Boekenoogen leest, zijn argumentatie overweegt en zijn citaten tot zich laat doordringen, verbaast zich erover dat hij die inval van de romantische individualist⁶ Uhlenbeck voor zoete koek heeft geslikt. Uit het materiaal blijkt toch overduidelijk dat we bij *pierewaaien* te maken hebben met een zuiver Hollandse vorming uit de volkstaal. 'Waarschijnlijk oorspronkelijk gezegd van matrozen die uit passagieren zijn' schrijft hij onder zijn betekenis 1. Een citaat als steun voor deze veronderstelling valt echter niet te ontdekken. Alle literaire citaten uit de zeventiende en begin achttiende eeuw komen uit de pen van W.G. van Focquenbroch (1630-1675) en Salomon van Rustingh (1652-1717), een dichter in diens koddige geest. Het genre nodigt uit tot het gebruik van Bargoense terminologie.

Het is duidelijk dat de redacteur van het Woordenboek hier zijn eigen inzicht niet heeft durven volgen. Zonder aarzelen is een goed redacteur als Boekenoogen gezwich voor het etymologisch gezag van de grote Uhlenbeck. Diens onberaden inval uit 1892 wordt twintig jaar later bovendien nog overgenomen door N. van Wijk, die in 1913 aan de Leidse universiteit de nieuwe leerstoel voor Baltische en Slavische talen ging bekleden,⁷ en als het ware gecodificeerd in diens etymologisch woordenboek. Het zou niet de eerste keer zijn dat het gezag van dat etymologisch woordenboek zou misbruikt worden en gelden als dogma.

3. De etymologische woordenboeken na 1912

In de etymologische pocket van Jan de Vries, die in 1958 verscheen bij Het Spectrum, is *pierewaaien* overgenomen uit zijn grondslag, het 'onvolprezen etymologisch woordenboek' van N. van Wijk. Het artikel blijft onveranderd, ook nadat de bewerker er, met de twintigste druk in 1997, een echt boek volgens nieuwe inzichten van heeft gemaakt.

Het *NEW* van Jan de Vries, dat bij Brill vanaf 1963 in afleveringen verscheen, vermeldt in afl. 5 (1964) bij *pierewaaien* Russisch *pirovát* als bron: C.C. Uhlenbeck PBB 16, 1892, 563 en 19, 1894, 313, wat niet uit Van Wijk kan zijn overgenomen. Het zou op Boekenoogen kunnen teruggaan, ware het niet

dat daar geen jaartallen bij de jaargangen van Paul und Braunes *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* (PBB) te vinden zijn.

Het *Etymologisch Woordenboek* van P.A.F. Van Veen, met medewerking van Nicoline van der Sijs, dat in 1989 bij Van Dale Lexicografie het licht zag, vermeldt < russ. *pirovati* ‘feesten, fuiven’. In de tweede druk 1997 heeft Nicoline dat verbeterd tot russ. *pirovat*’ en er vgl. *pirog* aan toegevoegd.

Conclusie: na het gezaghebbende meesterwerk van N. van Wijk maken recentere etymologische woordenboeken niet veel meer dan pas op de plaats. Het wordt dus wel tijd voor iets nieuws.

4. Een andere etymologie van *pierewaaïen*

Pieren, het eerste deel van die samenstelling, is een gewoon Bargoens woord. In zijn artikel *pieren* (II) noemt Boekenoogen als betekenissen in de volkstaal ‘zwieren, nachtbraken, pierewaaïen’; hij verwijst daarbij naar Molema⁸ en Köster Henke.]Molema noemt *pieren* = zwieren, enz. als synoniem van *an de pier goan* = zwieren, rinkelrooien, pierewaaïen. Köster Henke, *Boeventaal* (1906) definieert *pieren* als ‘spelen, nachtbraken’ en voegt eraan toe (*pierewaaïen*); ziet hij dit hiermee als gevormd bij *pieren*? In zijn *De Gabbertaal* uit 1937 kent E.G. van Bolhuis *pieren* in de betekenissen ‘nachtbraken, spelen, dansen’ en ook ‘muziekmaken’. Dit zijn betekenissen die niet uit de toon vallen bij Bargoense woorden in Winschooten, zoals *stutten loopen* en *schaabullen*. Het woord *pieren* als Bargoense term moet dus veel en veel ouder zijn dan de plaats uit 1840 die in het *Bronnenboek* van Moormann wordt vermeld.

In de vertaling van de *Herders-Sangen* van Vergilius door zijn vriend Jan den Uyl kon Focquenbroch een Bargoens *piereweyen*, een samenstelling bij *pieren*, goed gebruiken. Uit deze plaats blijkt dat het tweede lid van die samenstelling oorspronkelijk niet *waaïen* is maar *weyen*, een vorm met epenthese uit *weyden*, zoals in *pireweyden* bij S. van Rustingh in zijn *Klaag-ged. v. Ovid.* 8 (1701). *Weyden* is eigenlijk ‘grazen’ en verder met betekenissen die zich daarbij aansluiten. Bij uitbreiding kan *weyden* ook gaan betekenen ‘zich te goed doen aan, zich verzadigen’. In het lied van Jan Soetelaer in Samuel Costers *Klucht van Teeuwis de Boer* betekent *uyt weye varen* (1612) ‘op stap gaan om zich te vermaken’.⁹

Voor *weyden* > *weyen* pleit ook het bij Franck vermelde Nederduitse (Oostfriesland) uit J. ten Doornkaat Koolman, deel 2 (1882) overgenomen *pire-weyen* ‘müssig umherschleudern, umherschweifen, von einem Wirthause ins andere gehen, nachtschwärmen etc.’.

Nederlands *pierewaaïen* is een latere vorm, te verklaren of uit een vulgaire uitspraak van *ei* als *ai*, hetzij door associatie met *waaïen*, waarnaast gewestelijk ook *weyen* is opgetekend. In het kopje van het artikel *waaïen* noemt het WNT dit laatste, onder verwijzing naar Schönfeld paragraaf 80, Opm. 5, een umlautsvorm, maar dat is kennelijk een lapsus.

De oudste plaats van *pierewaaïen* die Boekenoogen in zijn WNT-artikel vermeldt is er een uit *Duv. Lev.* 121 (1694) van Salomon van Rusting. Het WNT noemt in Deel XXIV, kol. 50 een verbinding *aan den wind waaïen* (1693) ‘zijn tijd in ledigheid doorbrengen, doelloos rondhangen’; associatie met *waaïen* bij *pierewaaïen* kan dus geen bevreemding wekken. Hoe dan ook, door zijn associatie met *waaïen* is *pierewaaïen* sinds de achttiende eeuw de enige vorm geworden.

Adres van de auteur

Beatrixlaan 7, NL 2361 SB Warmond

Noten

1. Voor informatie dank ik, behalve Dick Wortel, ook mijn zoon Herman, vooral voor UB- en computerhulp.
2. F.B.J. Kuiper in *Jaarboek Letterkunde* 1942-1948, p. 54.
3. Deze tekst van Focquenbroch is het product van een samenwerking met zijn vriend Joannes Ulaeus die, volgens Worp, ‘de Eclogae wel vrij, maar toch in denzelfden toon en niet onverdienstelijk (heeft) vertaald’, p. 36. Focquenbroch heeft die vertaling ‘eenigszins geparodieerd, soms vrij bewerkt’, p. 37

(Lode Baekelmans, W.G. van Focquenbroch, *Een keus uit zijn werk met een inleiding* (Antwerpen 1911).

4. Proetides implerunt falsis mugitibus agros. P. Vergilii Maronis. *Eclogae*. Ecloga sexta, r. 48.

Bibliotheca Augustana.

5. In plaats van 313, ook overgenomen door Jan de Vries in zijn *Nederlands Etymologisch Woordenboek*, afl. 5 (1964), p. 518, leze men 333, waar Uhlenbeck het leenwoord *slawaeien*, in de *Reizen over Moskovie* 2, 22a (1698) van C. de Bruyn, afleidt uit Russisch *цѣловѣтъ*, en er ook een bestätigung in meent te mogen zien van de door hem reeds eerder voorgestelde etymologie van *pierewaaien*.

6. F.B.J. Kuiper in *Jaarboek Letterkunde 1942-1943*, 160.

7. F.B.J. Kuiper in *Jaarboek Letterkunde 1942-1943*, 160.

8. *Woordenboek der Groningsche Volkstaal in de 19de eeuw* (Winsum, 1887) .

9. WNT XXV, kol. 786.